

Monika Noszczyk-Bernasiewicz

Uniwersytet Śląski

Demoralizacja i czyny karalne wśród nieletnich – dynamika i rozmiary

Abstrakt: W artykule zaprezentowano dane dotyczące rozmiarów, dynamiki oraz struktury demoralizacji i czynów karalnych popełnionych przez nieletnich w latach 2000–2014 w Polsce. Prezentowane wyniki analiz są opracowaniem własnym danych Departamentu Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie. Prezentowane dane statystyczne pokazują spadek liczby nieletnich przestępców z 25 667 do 16 388 sprawców czynów karalnych (tj. o 36,1%) oraz wzrost w zakresie demoralizacji z 8 878 do 15 524, tj. o 74,9% w latach 2000–2014. Można stwierdzić, że liczba czynów karalnych popełnianych w społeczeństwie przez nieletnich ma tendencję spadkową, ale spadek ten jest nieadekwatny do obniżenia się populacji tej kategorii wiekowej. W okresie 2000–2014 ogólna liczba osób w wieku 13–17 lat spadła aż o 40%.

Słowa kluczowe: demoralizacja, przestępczość nieletnich, dynamika i rozmiary przestępczości.

Wstęp

Przestępczość to zjawisko, którym interesują się przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych: pedagodzy, psychologzy, socjolodzy, prawnicy w tym kryminolodzy¹.

.....

¹ Jedno z amerykańskich czasopism kryminologicznych oferuje swoje łamy dla wielospecjalistycznego grona naukowców zauważając, iż: „many disciplines are involved in and inform this area of study and practice, and seeks to provide a comprehensive forum through which treatment practices can be

Badanie przyczyn oraz objawów (symptomatologii) przestępczości ma interdyscyplinarny charakter także dzięki przywoływaniu w tym kontekście wielu terminów pochodzących z różnych dyscyplin wiedzy (*temperament, gender, intelligence, attention deficit/hyperactive disorder, impulsivity, poor coping skills, social failure, parental psychopathology, inappropriate discipline, affiliation with deviant peers, and socioeconomic disadvantage*) (Greenwald 2000, s. 146).

Przestępczość, zwłaszcza nieletnich, analizowana jest w różnych aspektach i ujęciach, zarówno w mikro-, mezo-, jak i makroskali. Szerokie zainteresowanie tym zjawiskiem wynika z tego, iż dotyczy ono każdego człowieka – ma wymiar zarówno jednostkowy, jak i społeczny; obejmuje nie tylko sprawcę przestępstwa, ale i jego rodzinę, podmioty działające na rzecz minimalizowania (zapobiegania i zwalczania) przestępczości, a nade wszystko każdego z nas, potencjalnie zagrożonego konsekwencjami czynu karalnego. „Zjawiska patologiczne wśród dzieci i młodzieży są sygnałem o szczególnym wydźwięku. Dowodzą bowiem, że procesy socjalizacyjne nie dają pożądanych rezultatów, że między modelem rzeczywistości postulowanej i realnej, powstaje wyraźny dysonans” (Błażejewski 1994, s. 6). Diagnoza zjawiska przestępczości wśród nieletnich jest bardzo ważna ze względów praktycznych oraz prognostycznych – śledzenie i analiza jego różnych aspektów (zmiennych) jest niezbędnym warunkiem podejmowania odpowiednich a zarazem skutecznych – adekwatnych do danego miejsca i czasu – działań zaradczych ograniczających jego rozmiary i zakres a zarazem minimalizujących jego szkodliwość.

Założenia metodologiczne badań

Przedmiotem badań były rozmiary i dynamika przejawów demoralizacji i popełnionych czynów karalnych przez nieletnich na przestrzeni 15 lat, tj. od 2000 do 2014 roku. Cel poznawczy badań sprowadzał się do przeprowadzenia analizy danych statystycznych dotyczących nieletnich zdemoralizowanych i sprawców czynów karalnych. Podjęta problematyka badawcza zobligowała autorkę do zastosowania metody sondażu diagnostycznego będącego „sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych” (Pilch, Bauman 2001, s. 80). Skorzystanie z właściwości tej metody pozwala poznać określone zjawisko społeczne, ustalić jego zasięg, poziom i intensywność a następnie ocenić i w wyniku tego – zaprojektować – jego modyfikację. W obrębie tej metody posłużono się techniką analizy dokumentów, która przez niektórych

.....

improved. To that end, the journal contains submissions by experts in all fields that directly affect the treatment of prisoners and offenders. These fields include: psychology, psychiatry, social work, law and legal studies, medicine, criminology, criminal justice, corrections, sociology, health sciences”. Zob. strona internetowa czasopisma „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, tryb dostępu: <http://ijo.sagepub.com/> [dostęp: 22.07.2014].

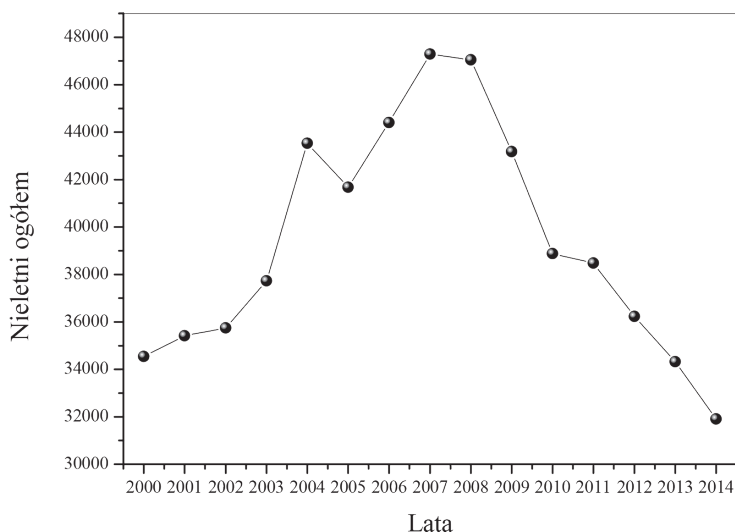
postrzegana jest jako odrębna metoda badawcza stosowana w badaniach pedagogicznych (Łobocki 2003, s. 211). Technikę badania dokumentów zastosowano w analizie sprawozdawczości statystycznej opracowywanej przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości w Warszawie. Sprawozdawczość ta sporządzana jest na podstawie statystyki sądowej (rocznych sprawozdań), jakie przekazują polskie sądy ww. komórce Ministerstwa Sprawiedliwości.

Nieletni ogółem

Z danych zestawionych w wykresie 1 wynika, że w pierwszych ośmiu analizowanych latach (2000–2007), liczba nieletnich systematycznie się zwiększała, bowiem w 2000 roku nieletnich ogółem odnotowano 34 545 a w 2007 roku ich liczba wzrosła do 47 293. Przybyło zatem 12 748 osób – wzrost o 36,9%. Od 2007 roku obserwuje się ciągły spadek nieletnich, których liczba w ostatnim roku analizy, tj. 2014, wyniosła 31 912. Liczba nieletnich ogółem od 2007 do 2014 roku spadła o 15 381, tj. o 32,5%. Aby dokonać niezakłamanej interpretacji powyższej tendencji dane te należy odnieść do parametrów demograficznych, czyli liczby urodzeń osób w wieku 13, 14, 15, 16 i 17 lat, czyli do grupy młodzieży, z której w głównej mierze rekrutują się osoby zasilające analizowaną statystykę sądową. Z danych demograficznych wynika, że młodzieży w tej kategorii wiekowej w latach 2000–2014 ubyło o ponad 1/3 (o 40%)². W ten sposób odkrywamy, iż spadek liczby nieletnich nie wynika z porzucenia przestępczej drogi życia przez znaczną grupę młodzieży, lecz jest konsekwencją niżu demograficznego. Warto odnotować, że liczba nieletnich (liczonych ogółem, czyli zarówno sprawców czynów karalnych oraz przejawiających demoralizację) od roku 2000 do roku 2014 spadła o 2 633 osoby (jedynie o 7,62%), przy spadku liczby młodych ludzi w interesującej nas kategorii wiekowej o 1 276 781 (spadek o 40%).

.....

² Analiza danych statystycznych dotyczących liczby urodzeń w poszczególnych rocznikach wykazała, że: liczba osób urodzonych w 1987 roku (13-latków w 2000 roku) w porównaniu do osób urodzonych w 2001 roku (13-latków w 2014) zmniejszyła się o 212 778 osoby (spadek o 36,7%); liczba osób urodzonych w 1986 roku (14-latków w 2000 roku) w porównaniu do osób urodzonych w 2000 roku (14-latków w 2014) zmniejszyła się o 232 176 osoby (spadek o 38,1%); liczba osób urodzonych w 1985 roku (15-latków w 2000 roku) w porównaniu do osób urodzonych w 1999 roku (15-latków w 2014) zmniejszyła się o 272,759 osoby (spadek o 41,8%); liczba osób urodzonych w 1984 roku (16-latków w 2000 roku) w porównaniu do osób urodzonych w 1998 roku (16-latków w 2014) zmniejszyła się o 280 853 osoby (spadek o 41,8%); liczba osób urodzonych w 1983 roku (17-latków w 2000 roku) w porównaniu do osób urodzonych w 1997 roku (17-latków w 2014) zmniejszyła się o 278 215 osoby (spadek o 40,6%). Więcej: *Wyniki badań bieżących. Stan i struktura ludności na dzień: 31 XII 2000 i 31 XII 2014*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx> [dostęp: 15.01.2016].

Wykres 1. Nieletni ogółem w latach 2000–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Nieletni według wieku

Kolejna kwestia, na którą zwrócono uwagę w podjętych analizach statystycznych dotyczyła wieku popełnienia przez nieletnich czynów karalnych czy też wystąpienia u nich pierwszych symptomów demoralizacji. Wiek nieletnich zdemoralizowanych i sprawców czynów karalnych jest jednym z istotniejszych cech prowadzonych analiz. Należy jednak zwrócić uwagę, że przepisy Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (z 2014 r.) nie określają dolnej granicy wieku osób, wobec których podejmuje się działania zmierzające do zapobiegania i zwalczania demoralizacji. Jak podaje Marianna Korcyl-Wolska: „wobec milczenia ustawy na temat dolnej granicy wieku nieletnich w postępowaniu dotyczącym zapobiegania i zwalczania demoralizacji, rodzi się pytanie o dolny próg nieletniości, gdyż wykładnia dosłowna art. 1 § 1 pkt 1 u.p.n. prowadzi do wniosku, że rozpiętość wieku nieletniego w tym postępowaniu mieści się w graniach od chwili urodzenia do ukończenia 18 lat” (Korcyl-Wolska 2015a, s. 63; zob. też: Gaberle, Korcyl-Wolska 2002, s. 18). Oznacza to, że nie ma prawnego ograniczenia wieku, poniżej którego niemożliwa byłaby interwencja w postaci zastosowania ustawowo przewidzianych środków. Za takim ujęciem przemawia potrzeba wczesnej reakcji (interwencji) w sytuacji, gdy wystąpią pewne symptomy niepokojących zjawisk. Według wielu interpretatorów ustawy (Gaberle, Korcyl-Wolska 2002, s. 18), przejawy demoralizacji może dopiero wykazywać nieletni, którego rozwój psychiczny i społeczny osiągnął

etap pozwalający na orientację w podstawowych nakazach i zakazach regulujących stosunek do innych ludzi i samego siebie, tj. w granicach 7–9 lat. Na etapie wcześniejszym można ustalić tylko zagrożenie demoralizacją, więc wobec takich jednostek zastosować można jedynie środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, nie stosując przepisów z Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Dane dotyczące wieku nieletnich przedstawia tabela 1.

Zebrane dane pokazują zwiększającą się liczbę nieletnich zdemoralizowanych i z przypisanym czynem karnym w najniższych kategoriach wieku. W analizowanym przedziale czasu przybyło aż 99 nieletnich w kategorii wieku do lat 9 (w której znalazły się też dzieci do lat 5, 6, 7 i 8-letnie). Nastąpił także wzrost liczby 10-latków – o 139 osób, 11-latków o 35 osób i 12-latków, aż o 194 osoby. Liczba nieletnich, którzy nie ukończyli 13 lat wynosiła w 2000 roku 2 801 osób a 15 lat później – w roku 2014 – aż 3 268, przybyło zatem 467 nieletnich w kategorii wiekowej „młodszy nieletni”³. Liczba nieletnich w analizowanym przedziale czasu, którzy nie ukończyli 13. roku życia wzrosła o 16,7%.

Dane zawarte w tabeli 1 pokazują, że dominującą grupą wiekową wśród ogółu nieletnich zdemoralizowanych lub z przypisanym czynem karnym jest ko-horta, którą tworzą roczniki 13-, 14-, 15- oraz 16-latków. Ten fakt demograficzny potwierdza pogląd Korcyl-Wolskiej, że przestępczość nieletnich charakteryzuje się tym, że wzrasta wraz z wiekiem (2004, s. 16).

Tabela 1. Nieletni według wieku popełnienia czynu, wystąpienia demoralizacji w latach 2000–2014

Rok	Wiek w momencie popełnienia czynu, wystąpienia demoralizacji										Razem
	do 9 lat*	10 lat	11 lat	12 lat	13 lat	14 lat	15 lat	16 lat	17 lat i > 17	b.d.	
2000	270	375	793	1 363	4 968	6 694	8 908	10 389	785	–	34 545
2001	252	345	732	1 407	5 197	7 007	9 508	10 128	841	–	35 417
2002	285	364	723	1 345	5 202	7 353	9 402	10 057	1 013		35 744
2003	367	426	810	1 498	5 340	7 578	9 976	10 328	1 404	–	37 727
2004	391	579	1 005	1 783	6 214	8 608	11 451	11 707	1 797	–	43 535
2005	387	571	1 002	1 766	5 689	8 203	10 970	11 284	1 810	–	41 682
2006	378	512	1 028	1 930	6 189	8 869	11 625	11 925	1 941	–	44 397
2007	336	510	1 043	2 121	6 750	9 242	12 446	12 431	2 414	–	47 293
2008	367	531	1 109	1 921	6 927	9 482	12 289	11 958	2 462	–	47 046
2009	311	487	918	1 906	6 523	8 890	11 336	10 661	2 122	–	43 174

3 Termin zapożyczony od W. Klaus 2009.

Rok	Wiek w momencie popełnienia czynu, wystąpienia demoralizacji										Razem
	do 9 lat*	10 lat	11 lat	12 lat	13 lat	14 lat	15 lat	16 lat	17 lat i > 17	b.d.	
2010	324	433	818	1 708	6 019	8 446	10 753	9 062	1 302	11	38 876
2011	277	426	805	1 589	5 772	8 211	10 230	9 466	1 680	21	38 477
2012	277	402	820	1 562	5 253	7 377	9 264	9 325	1 926	21	36 227
2013	289	399	804	1 517	5 092	6 839	8 711	8 732	1 905	31	34 319
2014	369	514	828	1 557	4 614	6 543	7 897	7 743	1 823	24	31 912

b.d. – brak danych.

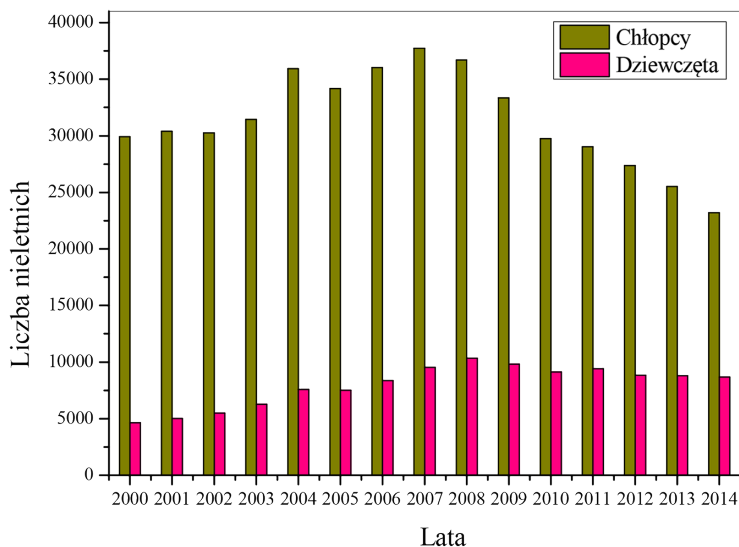
* Pojawienie się pewnych rozbieżności, które występują w objętych analizą danych dotyczących wieku w momencie popełnienia czynu zobligowało autorkę prezentowanych badań do utworzenia pierwszej kategorii wieku opatrzonej nazwą do lat 9, bowiem w analizowanych tabelach statystycznych MS w 2000 roku najniższą kategorię wieku stanowił przedział do lat 7. W latach 2001–2003 kategorię najniższego wieku podniesiono do lat 9. Od 2004 roku nastąpiło znaczne obniżenie kategorii wieku nieletnich – dane statystyczne jako najniższy przedział wieku podają granicę do 5 lat. Nieletni w wieku 6, 7, 8 czy też 9 lat stanowią odrębne grupy wiekowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

W odróżnieniu od tendencji wzrostowej odnoszącej się do liczby młodszych nieletnich, wśród starszych nieletnich (13–17 lat) obserwujemy spadek ich liczby. Na przestrzeni całego analizowanego czasu – od 2000 roku do 2014 roku – ich liczba spadła z 31 744 do 28 620 (czyli o 3 124 przypadki, tj. 9,8%). Jeszcze raz warto przypomnieć w tym kontekście, iż spadek ten jest pozorny, ponieważ liczba młodzieży w tej kategorii wiekowej zmniejszyła się w Polsce w analizowanym okresie o 40%.

Nieletni według płci – skala zjawiska

W literaturze naukowej o wiele częściej spotyka się rozważania odnoszące się do nieletnich chłopców niż dziewcząt. Stosunkowo mało jest opracowań poświęconych *sensu stricto* przestępczości nieletnich dziewcząt. W ostatnich latach analizy i badania w tym zakresie prowadzone były m.in. przez: Irenę Budrewicz (2001), Krzysztofa Biela (2008), Tomasza Rajtara (2009), Dagmarę Woźniakowską-Fajst (2010). Rajtar (2009, s. 71) uważa, że pojęcie nieletniego przestępcy często odnosi się do płci męskiej, a niewłaściwe zachowania dziewcząt często podlegają bagatelizowaniu. Sytuacja ta ma jego zdaniem związek z tym, iż dziewczęta podlegają innej ocenie społecznej: „Agresja pośrednia, manipulacje, plotki, psychiczne znęcanie się rzadko odpowiednio wcześniej dostrzegane są przez rodziców i wychowawców, równie rzadko więc podejmuje się w takich sytuacjach środki zmierzające do ich eliminacji” (Rajtar 2009, s. 71).

Wykres 2. Płeć nieletnich

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

W prezentowanych badaniach własnych udział dziewcząt i chłopców w ogólnej liczbie nieletnich zdemoralizowanych i sprawców czynów karalnych jest nierówny. W badanym przedziale czasu dominującą populacją są chłopcy. Niepokój budzi zwiększająca się liczba nieletnich dziewcząt, która w latach objętych analizą zwiększyła się aż o 87,5% (tj. wzrosła z 4 635 do 8 689). Stąd w latach od 2000 do 2014 roku nieletnie dziewczęta zwiększyły swój udział w ogólnej liczbie nieletnich (w 2000 roku stanowiły 13% tej grupy, a w 2014 było ich już 27%). Na tej podstawie można stwierdzić, że zjawisko przestępczości nieletnich dziewcząt nie jest czymś incydentalnym ani też marginalnym, lecz wychodzi z cienia przestępczości nieletnich chłopców.

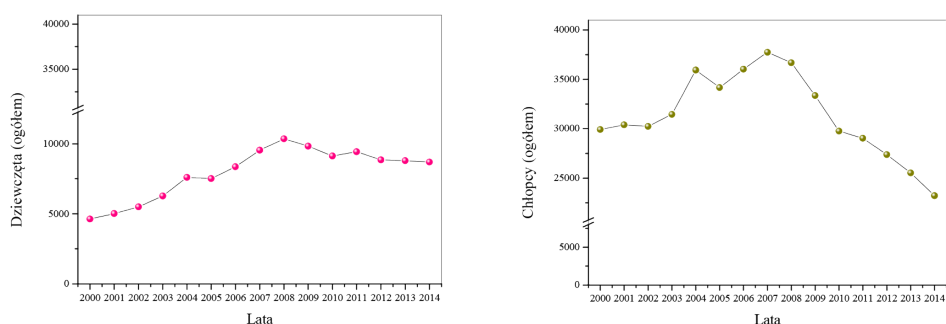
Wyniki przeprowadzonych przez Magdalenę Rode badań dotyczących m.in. agresywnego zachowania wśród wychowanek zakładu poprawczego wykazały, że nieletnie dziewczęta: „są skłonne do przygotowania i realizowania rewanzu za doznane krzywdy, szukają sposobu, aby wziąć odwet za niepowodzenia. Dokonują przemieszczenia celu zachowania agresywnego, na skutek czego bezpośredni atak na inną osobę zamienia się w atakowanie przedmiotów martwych. Dziewczęta przebywające z zakładzie poprawczym przejawiają w większym stopniu nieuświadomione tendencje agresywne” (Rode 2009, s. 97–98).

Inaczej przedstawia się udział chłopców w rozmiarach przestępczości nieletnich, który w latach 2000–2014 systematycznie malał z każdym rokiem na rzecz nieletnich dziewcząt i to pomimo faktu, że do 2007 roku liczba nieletnich płci

męskiej zwiększyła się (o 7 843 przypadków; wzrost o 26,2%). Po roku 2007 spadek udziału chłopców w ogóle nieletnich był jeszcze bardziej widoczny, ponieważ ich liczba także spadała (w latach 2007–2014 o 14 530 przypadków; spadek o 38,5%).

Nieletni ogółem według płci – dynamika

Dane zestawione na wykresie 3 przedstawiają dynamikę przejawów demoralizacji i popełnionych czynów karalnych dziewcząt i chłopców. W przypadku nieletnich dziewcząt, zarówno zdemoralizowanych, jak i sprawczyń czynów karalnych, do 2008 roku postąpił znaczący przyrost ich liczby (z 4 635 w roku 2000 do 10 355 w roku 2008), natomiast od 2008 roku obserwujemy powolny spadek ich liczby (do 8 689 osób). Podobna tendencja dotyczy nieletnich chłopców – po początkowym wzroście w latach 2000–2007 nastąpił spadek w latach 2007–2014. W całym analizowanym 15-letnim okresie (2000–2014) nieletnich chłopców ubyło o 6 687 (z 29 910 przypadków do 23 223, o 22,3%).

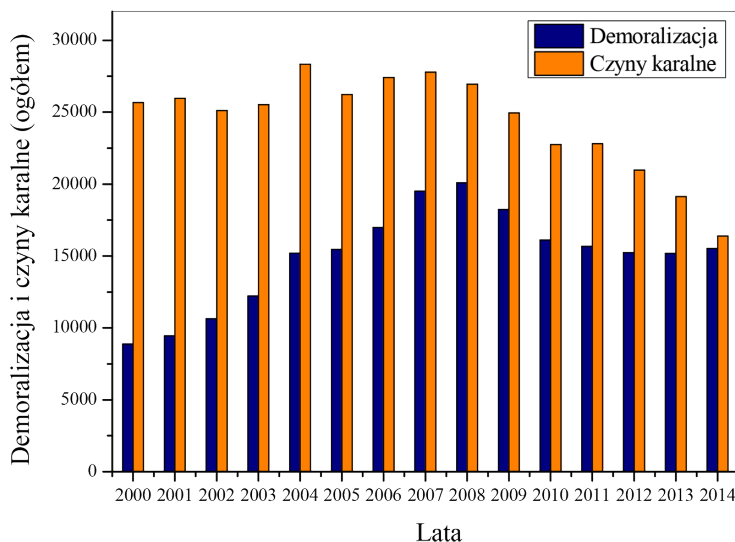
Wykres 3. Dynamika przejawów demoralizacji i popełnionych czynów karalnych wśród nieletnich dziewcząt i chłopców w latach 2000–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Demoralizacja i czyny karalne nieletnich (proporcje i dynamika)

Pojęcie demoralizacji stanowi kryterium decyzji o podjęciu odpowiednich działań (reakcji) wobec nieletniego. Artykuł 4 § 1 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wymienia zachowania i okoliczności, które świadczą o demoralizacji. Do takich czynności, oprócz naruszania zasad współżycia społecznego i popełnienia czynu zabronionego, zalicza się: systematyczne uchylanie się od obowiązków

nauki (notoryczne wagarowanie lub niepodejmowanie nauki zawodu), używanie alkoholu lub innych środków celem wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierzędu, włóczęgostwo i udział w grupach przestępczych (Korcył-Wolska 2015b, s. 67–68).

Wykres 4. Nieletni w związku z demoralizacją i czynami karalnymi w latach 2000–2014

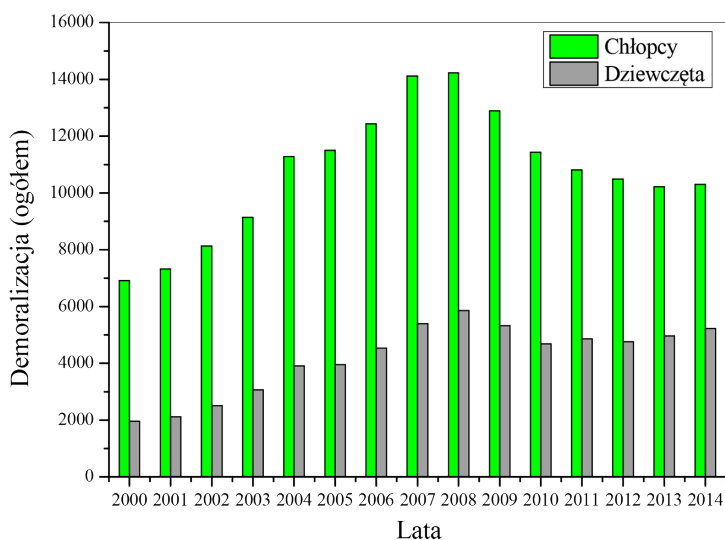
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Analiza danych wykazuje, że w ciągu ostatnich 15 lat nastąpił wzrost zachowań z zakresu demoralizacji wśród nieletnich, za którą stanęło przed sądem w 2000 roku 8 878, a w 2014 aż 15 524 nieletnich. W analizowanym czasie zanotowano wzrost liczby nieletnich przejawiających symptomy demoralizacji o 74,9%. Bardziej optymistyczne są dane dotyczące czynów karalnych, których liczba – odwrotnie niż liczba demoralizacji – maleje. Do 2007 roku utrzymywała się ona na dość wysokim poziomie, po czym zaczęła spadać. W 2000 roku zarejestrowano 25 667, a w 2007 roku 27 900 osób – w tym przedziale czasu nastąpił wzrost liczby nieletnich sprawców czynów karalnych o 2 123 przypadki, tj. o 8,3%. Natomiast od 2007 roku obserwujemy znaczny spadek nieletnich w związku z przypisanym czynem karalnym, których w 2014 roku było 16 388 osób. Zestawiając rok 2000 z 2014 nieletnich popełniających czyn zabroniony ubyło o ponad 1/3 (spadek o 9 279 osób – 36,1%).

Warto w tym miejscu zwrócić jeszcze uwagę na jedno zjawisko. Patrząc na rok rozpoczęcia analizy (2000) konstatujemy, iż proporcje pomiędzy nieletnimi zdemoralizowanymi oraz sprawcami czynów karalnych do ogółu nieletnich były

znacząco różne. Nieletni zdemoralizowani stanowili jedną czwartą (25,7%) ogółu wszystkich nieletnich, natomiast pozostała grupa osób (74,3%), to sprawcy czynów karalnych. W roku zamykającym prowadzone analizy (2014) dysproporcja pomiędzy nieletnimi zdemoralizowanymi i sprawcami czynów karalnych istotnie zmniejszyła się. Sprawcy demoralizacji stanowili 48,6% wszystkich nieletnich, natomiast sprawcy czynów karalnych stanowili już tylko 51,4%. Zjawisko należy ocenić pozytywnie o tyle, o ile surowiej oceniamy czyny karalne od przejawów demoralizacji.

Zachowania z zakresu demoralizacji zarówno wśród nieletnich chłopców, jak i dziewcząt mają tendencję rosnącą, ponieważ w analizowanym okresie przybyło zarówno chłopców (o 3 383 osoby), jak i dziewcząt (o 3 263 osoby), które stanęły przed sądem w związku z jej przejawianiem.

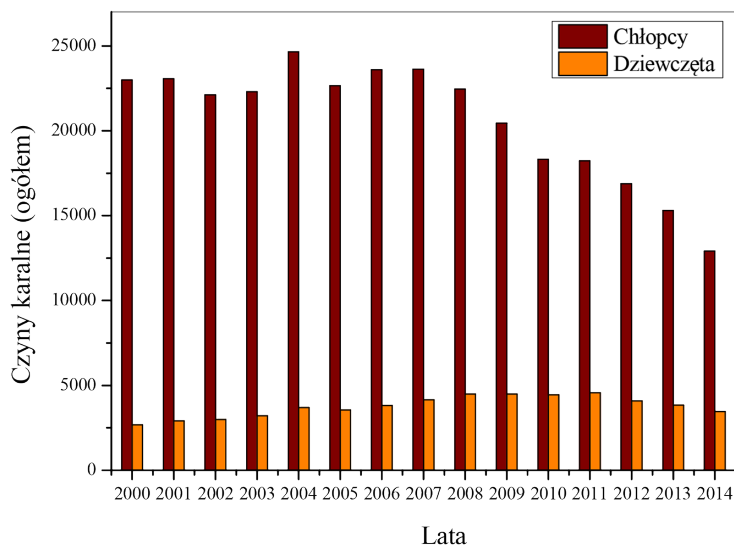

Wykres 5. Demoralizacja a płeć nieletnich w latach 2000–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Nieco inaczej przedstawiają się dane dotyczące popełnionych czynów karalnych przez nieletnich, zwłaszcza chłopców, których od 2004 roku ubywa. W latach 2000–2004 nieletnich chłopców, sprawców czynów karalnych, przybyło o 1 660 osób, a ich liczba na koniec tego okresu wyniosła 24 652. Natomiast od roku 2004 obserwujemy tendencję spadkową (w latach 2004–2014 spadek o 11 730, tj. o 47,6% do liczby 12 922 osób). W przypadku nieletnich dziewcząt, które dopuściły się czynów karalnych największą ich liczbę zanotowano w 2009 roku – aż 4 500 osób. Zestawiając nieletnie sprawczynie czynów karalnych z 2000 roku, których było wówczas 2 675, z tymi z 2014 roku, których łączna liczba wy-

niosła 3 466, daje się zauważyć – odwrotnie niż w przypadku chłopców – istotny wzrost (o ponad jedną czwartą, tj. 29,6%). Dane na ten temat ilustruje wykres 6.

Wykres 6. Rozmiary popełnionych czynów karalnych przez nieletnie dziewczęta i chłopcy w latach 2000–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich Ministerstwa Sprawiedliwości.

Rodzaje czynów karalnych wśród nieletnich

Agnieszka Wilczyńska-Kwiatkiewicz i Kamilla Bargiel-Matusiewicz (2009, s. 26) pisząc na temat zagrożeń społecznych, na jakie narażona jest współczesna młodzież, do najczęściej występujących zachowań antyspołecznych wśród dzieci i nastolatków zaliczyły przede wszystkim:

- stosowanie agresji i przemocy wobec rodziny,
- przejawianie zachowań agresywnych na terenie szkoły w postaci bójek, niszczenia mienia czy też zastraszania innych uczniów,
- wchodzenie na drogę przestępczą, co swój początek ma w popełnianiu drobniejszych wykroczeń przez akty wandalizmu, używanie narkotyków, dokonywanie ucieczek po wykroczeniu poważne,
- dokonywanie samouszkodzeń, aktów autoagresji w tym samobójstw, które są jedną z istotniejszych przyczyn zgonów wśród osób młodych,
- przynależność do gangów.

Anna Marzec-Tarasińska (2004, s. 230) uważa, że najbardziej podatna na presję grupy rówieśniczej w zakresie sięgania po alkohol i narkotyki, ale również pod kątem dokonywania przestępstw (czynów karalnych) jest młodzież pozba-

wiona wsparcia ze strony bliskich – rodziców (opiekunów). Analiza środowiska rodzinnego nieletnich zawarta w *Raporcie o schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych* (Raport... 2005, s. 9) wykazała, że z rodzin dysfunkcyjnych o podłożu patologicznym pochodzili w zasadzie wszyscy nieletni. Zdaniem autorów tego raportu stanowiło to istotny czynnik przyspieszający niedostosowanie społeczne.

W ogólnej liczbie nieletnich niebezpiecznym zjawiskiem jest popełnianie przez nich czynów karalnych. Dane na ten temat zawarte są w tabeli 2.

Analiza nieletnich ogółem w związku z wybranymi rodzajami czynów karalnych wykazała, że najbardziej dominującym rodzajem czynów karalnych, jakich dopuścili się nieletni są przestępstwa przeciwko mieniu, w tym zwłaszcza: kradzież rzeczy (art. 278 kk), kradzież z włamaniem (art. 279 kk), rozbój (art. 280 kk), kradzież rozbójnicza (art. 281 kk) i wymuszenie rozbójnicze (art. 282 kk). Analiza danych statystycznych za 2014 rok wykazała, że ponad połowa wszystkich nieletnich (8 582 osób, 52,4% ogółu nieletnich), była sprawcami tego rodzaju czynów karalnych, z czego najczęściej były to osoby mające na swoim koncie kradzieże i kradzieże z włamaniem (prawie 30% w tej kategorii przestępstw) oraz rozboje i wymuszenia rozbójnicze (niecałe 10% w tej kategorii przestępstw). Najbardziej niepokojące jest to, że na przestrzeni analizowanych 15 lat wzrosła liczba nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, czyli z katalogu przestępstw, w którym znajduje się zabójstwo (art. 148 kk), uszczerbek na zdrowiu (art. 156 i 157 kk), udział w bójce lub pobiciu – art. 158 i 159 kk. Analiza danych wykazała, że w 2000 roku nieletni ci stanowili 14,4% ogółu wszystkich sprawców czynów karalnych, natomiast w 2014 roku w ten rodzaj przestępstwa wpisała się już jedna czwarta wszystkich nieletnich sprawców czynów karalnych.

W ostatnich latach nastąpiła eskalacja sięgania po środki odurzające i psychoaktywne, w tym po nowe narkotyki, czyli tzw. „dopalacze”⁴ przez dzieci i młodzież⁵. Tylko w lipcu 2015 roku całą Polskę obiegła informacja o masowych zatruciach dopalaczami wśród osób dorosłych, ale i 15-latków, do których doszło

.....

⁴ „Dopalacze” – czyli nowe narkotyki – to produkty o zróżnicowanym składzie, które łączy jedna wspólna cecha: zawierają substancje psychoaktywne, które wpływają na układ nerwowy człowieka w podobny sposób jak dotychczas znane narkotyki. Zob.: Co to są dopalacze, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Ministerstwo Zdrowia, http://dopalaczeinfo.pl/strony/co_to_sa_dopalacze#co-to-sa-dopalacze [dostęp: 15.01.2016].

⁵ Na stronie poświęconej tym nowym narkotykom widnieje m.in. taka informacja, że: „W przypadku zatrucia »dopalaczami« lekarze nie wiedząc, z jakimi związkami mają do czynienia, mogą okazać się bezsilni lub nie zdążyć z pomocą. W »dopalaczach« znajduje się wiele zanieczyszczeń, które potęgują ich szkodliwość. Używanie tych produktów może doprowadzić do utraty przytomności, trwałego uszkodzenia mózgu i narządów wewnętrznych organizmu (serca, nerek), a nawet zgonu”. Zob.: FAQ – najczęściej zadawane pytania. O dopalaczach, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Ministerstwo Zdrowia, <http://dopalaczeinfo.pl/strony/faq#o-dopalaczach> [dostęp: 15.01.2016].

w kilku województwach, w tym m.in. na Śląsku⁶. Fakt ten uzmysłowił nam, że: „W Polsce zmienia się obraz narkomanii. Obserwuje się zwrot w kierunku palenia, wdychania i połykania substancji psychoaktywnych. W ostatnich latach prawie czterokrotnie wzrosła liczba osób używających amfetaminy, a liczba osób używających marihuany – dwukrotnie. Wokół narkotyków i uzależnienia powstało wiele mitów. Wśród młodzieży krążą legendy o wspaniałych »podróżach« narkotycznych i »wynalazkach«. Prawdziwa wiedza przychodzi zbyt późno. Tworzeniem mitów zainteresowani są przede wszystkim producenci i dealerzy” (Wilczyńska-Kwiatkiewicz 2009, s. 27). Analiza zebranych danych wykazała, że nastąpił znaczny wzrost liczby nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw z naruszeniem przepisów ustaw o przeciwdziałaniu narkomanii⁷, których w 2000 roku było 470, a w 2015 roku już 1 729. Oznacza to, że we wskazanym okresie nastąpił wzrost aż o 1 259 osób, tj. o 267,9% (prawie trzykrotny wzrost!). Jak wynika z danych zawartych w opublikowanym raporcie Ministerstwa Sprawiedliwości, w 2004 roku odnotowano gwałtowny wzrost nieletnich, którzy mieli kontakt z narkotykami i innymi środkami odurzającymi. Tego typu środki zażywało około 75% wszystkich nieletnich chłopców i ponad 60% nieletnich dziewcząt przebywających w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich. Popularne wcześniej wacanie klejów i wdychanie oparów, rozpuszczalników i innych substancji chemicznych dających efekt odurzenia młodzież zastępuje narkotykami w czystej formie lub innymi środkami psychoaktywnymi, które silnie uzależniają (*Raport...* 2005, s. 9). Niepokojące są też dane dotyczące wieku pierwszego kontaktu z alkoholem i narkotykami. W wielu opracowaniach można spotkać tezę, że najbardziej zagrożone narkomanią są osoby pomiędzy 13 a 18 rokiem życia. Z badań przeprowadzonych wśród łódzkich gimnazjalistów i uczniów szkół średnich wynika, że z ogółu badanych, którzy co najmniej raz sięgnęli po narkotyki, 5% stanowią 12-latkowie, 15% 14-latkowie, ponad 1/3 (35%) to 16-latkowie, a prawie połowa (48%) ma 18 lat (Wilczyńska-Kwiatkiewicz 2009, s. 22–23). Z badań Moniki Noszczyk-Bernasiewicz wśród nieletnich wychowanków czterech zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich wynika, że najniższy wiek inicjacji narkotykowej przypadł na 9. rok życia. W przypadku inicjacji alkoholowej wynosił on

.....

⁶ „Dopalacze Mocarz sieją spustoszenie na Śląsku i w Zagłębiu. Cały czas przybywa zatrutych. W szpitalach w poniedziałek nad ranem jest już 170 osób. Szpitale w pełnej gotowości, działa zespół kryzysowy wojewody, policja tropi dilerów. Pięcioro handlarzy zostało zatrzymanych”. Czytaj więcej na: Dopalacze Mocarz zabijają dzieci: 170 zatrutych w szpitalach, <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/3934101,dopalacze-mocarz-zabijaja-dzieci-170-zatrutych-w-szpitalach,id,t.html> [dostęp: 15.01.2016].../.../.../AppData/Local/Temp/Temp1_Re_ artykuł Moniki w RP:zip/Czytaj więcej: Dopalacze Mocarzi zabijają dzieci: 170 zatrutych w szpitalach, <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/3934101,dopalacze-mocarz-zabijaja-dzieci-170-zatrutych-w-szpitalach,id,t.html>

⁷ Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 1997 Nr 75, poz. 468) oraz Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2005 Nr 179, poz. 1485).

Tabela 2. Wybrane rodzaje czynów karalnych popełnionych przez nieletnich w latach 2000–2014

Wybrane rodzaje przestępstw	Lata														
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Przeciwko życiu i zdrowiu	3 716	3 718	4 072	4 367	5 154	4 919	5 409	5 684	5 435	5 423	5 070	5 277	4 826	4 717	4 167
Z ustaw* o przeciwdziałaniu narkomanii	470	610	767	889	1 252	1 350	1 314	1 178	1 009	1 143	1 086	1 318	1 449	1 808	1 729
Przeciwko bezpieczeństwu publicznemu i bezpieczeństwu w komunikacji	289	464	449	463	594	621	685	744	735	673	527	596	576	469	260
Przeciwko wolności, wolności seksualnej i obywatelności	820	843	939	1 052	1 372	1 275	1 631	2 007	1 689	1 712	1 472	1 425	1 371	1 310	1 128
Przeciwko rodzinie i opiece	50	88	94	104	214	184	212	462	364	366	311	351	376	356	322
Przeciwko czci i netykalności cielesnej	527	555	643	722	934	869	971	1 299	1 202	1 189	1 179	1 020	781	652	530
Przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego	64	71	64	82	90	114	155	146	386	535	545	559	499	507	447
Przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	81	124	92	97	185	185	220	253	198	188	135	132	147	142	124
Przeciwko porządkowi publicznemu	109	122	103	71	57	52	45	67	66	52	43	42	53	59	35

8 rok życia, a najmłodszy wychowanek, który trafił do izby wytrzeźwień nie miał ukończonych 13 lat (Noszczyk-Bernasiewicz 2014, s. 139).

Zakończenie

Powyższe wyniki badań wskazują nie tylko na zmiany ilościowe w zakresie przestępczości nieletnich, lecz również na współwystępowanie z badanym zjawiskiem przeobrażeń jakościowych. Są to przede wszystkim:

1. Spadek liczby nieletnich ogółem w statystyce sądowej w latach 2000–2014, który uznać należy jednak za pozorny (spadek jedynie nominalny) z uwagi na zjawisko depresji demograficznej, tj. zmniejszenia się liczby dzieci urodzonych pomiędzy 1983 a 2001, które w analizowanym okresie 2000–2014 stanowiły kategorię osób, z której rekrutowały się osoby nieletnie.
2. Obniżanie się dolnej granicy wiekowej sprawców, co ma swe odzwierciedlenie we wzroście najmłodszych nieletnich, tj. do nieukończonego 13. roku życia (w analizowanym okresie wzrost o 16,7%).
3. Spadek liczby starszych nieletnich (13–17 lat). Na przestrzeni analizowanego okresu piętnastu lat ich liczba spadła o 9,8%. Przy czym spadek liczby populacji generalnej młodzieży w tej kategorii wiekowej w Polsce był znacznie większy – 40%.
4. Zwiększenie udziału dziewcząt w ogólnej liczbie nieletnich sprawców czynów karalnych oraz przejawianej demoralizacji (w roku 2000 było ich 13%, a w roku 2014 aż 27%).
5. W latach 2000–2014 wzrosła znacznie liczba zachowań z zakresu demoralizacji i to niezależnie od płci (o 74,8%) oraz spadła liczba nieletnich sprawców czynów karalnych (o 36,1%). Ostatnia tendencja nie dotyczy nieletnich dziewcząt, wśród których nastąpił wzrost czynów karalnych (29,6%). Spadek liczby popełnianych czynów karalnych generują wyłącznie chłopcy.
6. Nieletni popełniają najwięcej przestępstw przeciwko mieniu, w tym zwłaszcza kradzieży. Liczba tych czynów z roku na rok maleje. Niepokój budzi tendencja dotycząca nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, których na przestrzeni 15 lat ciągle przybywało, i których liczba lokuje ich na drugiej pozycji w strukturze przestępstw. Ujawniona tendencja świadczy o rosnącej brutalizacji zachowań nieletnich. W analizowanym czasie nastąpił również znaczny wzrost liczby nieletnich, którzy dopuścili się tzw. przestępstw narkotykowych (prawie trzykrotny wzrost – o 267,9%).

Abstract: Demoralization and Juvenile Delinquency – the Dynamics and Dimensions

This paper provides data concerning the dimensions, dynamics and structure of demoralization as well as penal acts committed by juveniles over the period 2000–2014 in Poland. The analysis results presented here are own elaboration of the data from the Statistics Department of the Ministry of Justice in Warsaw. The statistical data presented herein show the decreasing number of juvenile delinquents from 25 667 to 16 388 juveniles (i.e. by 36,1%) and an increase in demoralization issues from 8 878 to 15 524, i.e. by 74,9% in the years 2000–2014. It can be said that the number of offences committed in the society by juveniles tends to be going down, but this decrease is inappropriately low when compared to the reducing number of individuals in this age group. Over the period 2000–2014 the total number of 13, 14, 15, 16 and 17-year old teenagers decreased by as much as 40%.

Key words: demoralization, juvenile delinquency, the dynamics and dimensions of crime.

Bibliografia

- [1] Biel K., 2008, *Przestępczość dziewcząt. Rodzaje i uwarunkowania*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- [2] Błazejewski Z., 1994, *Przestępczość nieletnich w środowisku wiejskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin.
- [3] Budrewicz I., 2001, *Przestępczość nieletnich dziewcząt*, [w:] *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne. Diagnoza – profilaktyka – resocjalizacja*, (red.) Kawula S., Machel H., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- [4] Gaberle A., Korcyl-Wolska M., 2002, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk.
- [5] Greenwald R., 2000, *A Trauma-Focused Individual Therapy Approach for Adolescents With Conduct Disorder*, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, nr 44 (2).
- [6] Klaus W., 2009, *Dziecko przed sądem. Wymiar sprawiedliwości wobec przestępczości młodszych nieletnich*, Wydawnictwa Profesjonalne i Akademickie, Warszawa.
- [7] Korcyl-Wolska M., 2004, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków.
- [8] Korcyl-Wolska M., 2015a, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- [9] Korcyl-Wolska M., 2015b, *Postępowanie w sprawach nieletnich na tle standardów europejskich*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- [10] Łobocki M., 2003, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [11] Marzec-Tarasińska A., 2004, *Wsparcie społeczne młodzieży zażywającej środki odurzające*, [w:] *Wsparcie społeczne w rehabilitacji i resocjalizacji*, (red.) Palak Z., Bartkiewicz Z., Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- [12] Noszczyk-Bernasiewicz M., 2014, *Funkcjonowanie szkolne nieletnich przed umieszczeniem w placówce resocjalizacyjnej – komunikat z badań*, [w:] *Współczesna szkoła*

- w następstwie przemian społeczno-kulturowych. *Studia i refleksje socjopedagogiczne*, (red.) Rzymekka-Frąckiewicz A., Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT, Toruń.
- [13] Pilch T., BaUman T., 2001, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [14] Rajtar T., 2009, *Przejawy i nasilenie nieprzystosowania społecznego nastoletnich dziewcząt*, [w:] *Przestępczość nieletnich*, (red.) Gulla B., Wysocka-Pleczyk M., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [15] Rode M., 2009, *Charakterystyka wybranych cech psychicznych nieletnich dziewcząt*, [w:] *Przestępczość nieletnich*, (red.) Gulla B., Wysocka-Pleczyk M., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [16] Ustawa z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 1997 Nr 75, poz. 468).
- [17] Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. 2005 Nr 179, poz. 1485).
- [18] Wilczyńska-Kwiatk A., Bargiel-Matusiewicz K., 2009, *Młodzież w obliczu zagrożeń społecznych*, [w:] *Przestępczość nieletnich*, (red.) Gulla B., Wysocka-Pleczyk M., Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [19] Woźniakowska-Fajst D., 2010, *Nieletnie. Niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.

Źródła internetowe

- [20] *Co to są dopalacze*, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Ministerstwo Zdrowia, http://dopalaczeinfo.pl/strony/co_to_sa_dopalacze#co-to-sa-dopalacze [dostęp: 15.01. 2016].
- [21] *Dopalacze Mocarz zabijają dzieci: 170 zatrutych w szpitalach*, <http://www.dziennikza-chodni.pl/artykul/3934101,dopalacze-mocarz-zabija-dzieci-170-zatrutych-w-szpitalach,id,t.html> [dostęp: 15.01.2016].
- [22] *FAQ – najczęściej zadawane pytania. O dopalaczach*, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Ministerstwo Zdrowia, <http://dopalaczeinfo.pl/strony/faq#o-dopalaczach> [dostęp: 15.01.2016].
- [23] „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology”, <http://ijo.sagepub.com/> [dostęp: 22.07.2014].
- [24] *Raport o schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych. Informacja o podstawowych problemach*. Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń. Warszawa 2005. Dokument elektroniczny, <http://ms.gov.pl/aktual/raport.rtf> [dostęp: 22.02. 2007].
- [25] Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jednolity Dz.U. z 2014 r, poz. 382) http://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/agent.xsp?symbol=TEKSTY_JEDNOLITE [dostęp: 15.01.2016].
- [26] *Wyniki badań bieżących. Stan i struktura ludności na dzień: 31 XII 2000 i 31 XII 2014*, <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx> [dostęp: 15.01.2016].